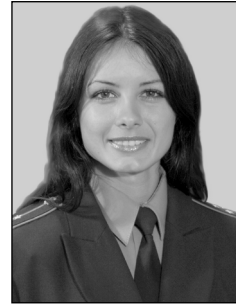

Петро ПІДЮКОВ,
проректор — начальник ННІ підготовки
управлінського персоналу ОВС
Академії управління МВС,
генерал-майор міліції,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Яна КОНЮШЕНКО,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та профілактики злочинів
Академії управління МВС,
старший лейтенант міліції

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ТА ЙОГО ПЕРША СТАДІЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНО ДО НАЦІОНАЛЬНОГО НОРМОТВОРЕННЯ ТА ПРОЕКТУ КПК УКРАЇНИ

Ключові слова: кримінальне судочинство; стадія порушення кримінальної справи; досудове провадження; процесуальне рішення; постанова; протокол.

Інтеграція України в Європейське співтовариство є пріоритетним стратегічним курсом нашої держави, найпривабливішою метою українського суспільства. Важливу роль у цьому процесі відведено національному законодавству, яке необхідно адаптувати до нормативних чинників Євросоюзу, привести у відповідність до їхніх вимог. Це прагнення підтримують сьогодні багато політиків, науковців і практиків, пропонуючи й законодавчо запроваджуючи численні нормативно-правові новели, оптимальні сучасні підходи, апробовані в цивілізованих країнах Європи і всього світу. Водночас ще нерідко обґрунтовуються (і навіть знаходять нормативно-правове закріплення) пропозиції щодо механічного зведення нанівець і майже докорінного руйнування чи категоричного неприйняття досягнутих позитивних надбань та накопиченого досвіду українського нормотворення, підтверженого практикою його вдосконалення і застосування. Причому ці процеси вже стають ха-

рактерними для непоодиноких галузей законодавства. Не стало винятком і кримінальне судочинство.

Так, у рамках судово-правової реформи в країні Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 затверджено прийняту 15 лютого 2008 року Радою національної безпеки і оборони України Концепцію реформування кримінальної юстиції України (Концепція) [1].

У цій Концепції знайшли відображення наукові позиції багатьох відомих учених-процесуалістів щодо визначальних інституційних перетворень у розбудові кримінально-процесуального законодавства, покликані кардинально змінити умови забезпечення прав людини, сформулювати переконаність особи й суспільства в дієвості принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян України до інститутів влади, органів та установ, що здійснюють кримінальне судочинство, які забезпечили б неухильне дотримання прав особи в діяль-

ності органів досудового розслідування і судів відповідно до вимог Конституції України та міжнародних договорів щодо прав людини.

Вважаючи Концепцію в цілому важливим кроком у здійсненні комплексних системних демократичних перетворень на шляху України до Європейського Союзу, не можна погодитись, зокрема, з проголошеним нею курсом на недоцільність існування першої стадії кримінального процесу, «спрощення процедури початку досудового розслідування, яким має вважатися момент отримання уповноваженими законом органами інформації про кримінальний проступок або злочин», коли «відповідні службові особи мають бути зобов'язані розпочати досудове розслідування невідкладно після отримання такої інформації, про що повідомляється прокуророві» (Розд. II п. 2).

Про можливість негативних наслідків такого підходу вже зазначалося на певних історичних етапах відомими науковцями-процесуалістами (Ю.М. Грошевим, А.Я. Дубинським, В.С. Зеленецьким, О.В. Капліною, О.Р. Михайленком, М.М. Михеєнком, Д.П. Письменним, М.А. Погорецьким, С.М. Стахівським, Л.Д. Удаловою, М.Є. Шумилом та ін.). Про його неприйнятність наголошувалося і нами в попередніх публікаціях з детальним аналізом та обґрунтуванням недоцільності визначеного підходу [2].

Проте аналогічну помилку допустили й автори проекту Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України), розробленого Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права [3], представленого для обговорення правознавцями і громадськістю країни наприкінці 2008 року.

На наш погляд, не можна не погодитись з оригіальною, досить критичною оцінкою цілого ряду положень зазначеного проекту, в тому числі і стосовно наведеної вище проблеми, з боку вітчизняних корифеїв кримінально-процесуальної науки Ю.М. Грошевого і О.В. Капліної. Вони переконані, що такі інститути кримінального судочинства, як інститути порушення провадження у кримінальній справі, доказового права, цивільного позову, процесуального порядку

проведення слідчих дій тощо, не потребують кардинальних змін і їх доопрацювання та усунення можливих недоліків у законодавчому забезпеченні було б абсолютно достатнім.

Щодо трансформації у проекті стадії порушення кримінальної справи в автоматичний початок досудового розслідування (ст. 197) вчені небезпідставно застерігають, що такий порядок занадто спрощений і призведе до можливих зловживань як з боку органів досудового розслідування, так і осіб, які звертаються з такими заявами чи повідомленнями про злочин. Досудовому розслідуванню має передувати перевірна діяльність, результати якої повинні бути закріплені у відповідному процесуальному документі, що в чинному законодавстві має, мабуть, лінгвістично некоректну назву, однак по суті й функціонально означає, що є приводи та підстави для початку кримінального провадження. Це рішення пов'язане з формуванням кримінальної справи як сукупності процесуальних документів, що складаються під час подальшої кримінально-процесуальної діяльності.

Водночас не можна не помітити, що згідно з запропонованим цим же проектом КПК України порядком (ст. 197) передбачається занесення до єдиного реєстру досудових розслідувань лише відомостей про розпочате досудове розслідування. Про фіксування ж заяви чи повідомлення про злочин (або самостійне виявлення правоохоронним органом чи посадовою особою кримінального правопорушення) на початковому етапі досудового розслідування навіть не згадується. І зовсім нелогічною, відтак, видається ст. 53 цього ж проекту, яка передбачає право потерпілого від злочину отримати в уповноваженої посадової особи правоохоронного органу, до якого він подав заяву чи повідомлення, документ, що підтверджував би їх прийняття і реєстрацію.

Отож, як справедливо вважають Ю.М. Грошевий і О.В. Капліна, доцільним є залишення чинного порядку вирішення заяв та повідомлень про вчинений злочин з відповідним коригуванням як термінології інституту, що розглядається, так і потреб правозастосовної практики [4, 210–211].

Невипадково відомі процесуалісти двічі звернули увагу на необхідність відповідного коригування термінології інституту порушення кримінальної справи.

У теорії кримінального процесу протягом останніх десятиріч вже неодноразово наголошувалося, що термінологічне визначення як його першої стадії, так і рішень, що в ній приймаються (про відмову в порушенні кримінальної справи чи про її порушення), не є вдалим.

Запозичений із законодавства про судоустрій дореволюційної Росії («Уложение о наказаниях» 1857 року, Судові статuti 1864 року та ін.) термін «порушення судового переслідування» або «кримінального позову» широко застосовувався і в юридичній літературі того часу [5, 53–56; 6, 182–185; 7, 103–156; 181–300; 8, 8]. Водночас використовувалися й інші поняття, наприклад «початок справи у судовому порядку». Про порушення кримінального позову згадувалося і в зарубіжному законодавстві та юридичній літературі Західної Європи XIX століття.

Сприйнятим цей термін був і радянським законодавством – Декрет РНК РРФСР «Про суд» від 24 листопада 1917 року містив норми (статті 3 та 8), що визначали контури інституту порушення кримінальної справи. Не переглядався підхід до його термінологічного визначення упродовж усіх наступних років, і, не зважаючи на свою недосконалість, воно залишилося незмінним у чинному законодавстві. Використали його і автори проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, який перебуває на розгляді Верховної Ради України.

Звертаючись до цієї проблеми раніше, ми вже наголошували, що за своїм етимологічним значенням термін «порушення» містить у собі яскраво забарвлену переважно біопсихологічну сутність – у загальноприйнятому лексиконі або означає відхилення від загальноприйнятої позитивної норми поведінки – у юридичному його значенні (порушення закону, правил безпеки тощо) [9].

Отже, на наш погляд, більш вдалим для термінологічного визначення сутності першої стадії кримінального судочинства (у необхідності якої не повинно бути жодних

сумнівів) є застосування терміна щодо «доцільності» (чи «недоцільності»), «початку» досудового провадження чи кримінального судочинства.

Слова та словосполучення «початок» («починання», «розпочинання»), «створення попереднього судочинства», «створення підготовчого провадження» використовуються в чинному кримінально-процесуальному законодавстві країн близького зарубіжжя (наприклад, Болгарії, Чехії та ін.), якому термінологія «порушення кримінальної справи» невідома взагалі.

Щодо прийнятності запропонованого нами терміна «доцільність» («недоцільність») – він цілком відповідає суті, цілям і завданням кримінального процесу. У будь-якому випадку суд, прокурор, слідчий, орган дізнання або особа, що його провадить, оцінюють докази і приймають процесуальні рішення насамперед за своїм внутрішнім переконанням. Тобто саме внаслідок свого внутрішнього переконання зазначені органи й посадові особи доходять висновку про доцільність (вірогідну необхідність) взяти до уваги ті чи інші фактичні дані (відомості про них), що мають значення для встановлення об'єктивної істини, з урахуванням усіх вимог стосовно належності, допустимості, достатності доказів та ін., а потім відповідно до визначеного КПК України механізму прийняти процесуальне рішення. Цілком зрозуміло, що ця доцільність дійти в конкретній ситуації, конкретній справі абсолютно конкретного рішення, зумовлена внутрішнім переконанням і повинна ґрунтуватись на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності при суворому дотриманні закону.

Не може привести застосування терміна «доцільність» і до припущень щодо елементів можливого суб'єктивізму з боку уповноважених державою органів та посадових осіб при розгляді й вирішенні ними заяв чи повідомлень про злочин і прийнятті за наслідками їх перевірки відповідних рішень, оскільки згідно з ч. 2 ст. 67 КПК України жодні фактичні дані або відомості про них, жодні докази не мають для суду, прокурора, слідчого, органу дізнання (особи, що його провадить) наперед встановленої сили. У будь-

якому разі вони повинні їх дослідити, оцінити, а отже – зробити конкретний і недвозначний висновок про їх доцільність (вірогідну необхідність) чи недоцільність (для врахування, взяття до уваги, використання як доказу тощо) у даному конкретному випадку, керуючись при цьому своїм особистим внутрішнім переконанням.

Не менш важливого значення в аспекті проблеми, що розглядається, набувають питання щодо назви остаточних рішень, граничних для першої стадії кримінального судочинства (про порушення чи відмову в порушенні кримінальної справи).

Вважаємо, що на даному етапі таким підсумковим документом стадії можна залишити постанову органу дізнання, досудового слідства, прокуратури чи суду і відповідних посадових осіб цих органів про початок (або про недоцільність) досудового розслідування.

Паралельно маємо звернути увагу вчених і практиків, усіх заінтересованих осіб на можливість застосування й такого процесуального документа, як відповідний протокол (за аналогом з протокольною формою досудової підготовки матеріалів), враховуючи подальшу перспективу оптимізації та удосконалення кримінального судочинства, коли рішення про доцільність (недоцільність) початку досудового розслідування чи кримінального переслідування, як прогнозується в літературі, стануть виключною прерогативою прокурорських і судових органів [10, 125–136]. На перехідному ж етапі, як ми вважаємо, відповідний протокол (про недоцільність досудового розслідування) теж цілком зміг би стати тим процесуальним рішенням, яке логічно замінило б постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. Безумовно, ця проблема потребує подальшого окремого наукового аналізу й обґрунтування її можливого запровадження, всебічного заінтересованого обговорення як ученими, так і практиками, широким колом юридичної спільноти та громадськості.

Підсумовуючи викладене вище, маємо запропонувати коригування тексту п. 2 Розд. II Концепції і ст. 197 проекту КПК Ук-

раїни, що регламентують обов'язок посадових осіб невідкладно розпочати досудове розслідування після отримання заяви або повідомлення про злочин, подача яких автоматично тягне початок такого розслідування, із заміною словосполучення «досудове розслідування» на «досудове провадження». Це одразу б «розставило всі крапки над і» та зняло будь-які підстави для суперечок і зайвого обговорення проблеми.

Цілком очевидно, що як і будь-якій події, справі чи явищу, які мають свій початок і закінчення (з відповідними наслідками), кожній зі стадій кримінального судочинства та кримінального провадження теж належить мати свої межі. І саме реєстрація уповноваженим державою органом отриманої заяви чи повідомлення про скоєний (чи той, що готується) злочин є тим юридичним фактом, що має означати початок кримінального провадження, кримінального судочинства взагалі і їх першої стадії (визначення доцільності чи недоцільності досудового розслідування) зокрема. Ця стадія, безумовно, повинна й надалі залишатися самостійною невід'ємною частиною кримінального судочинства, його своєрідним надійним фільтром від небажаного, незаконного та необґрунтованого подальшого кримінального провадження, недоцільно як за своїм змістом і суттю, так і за своїми наслідками. Згідно з даними Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2005–2009 роки тільки протягом, наприклад, останніх п'яти років із 13 млн 614 тис. 416 зареєстрованих в ОВС заяв і повідомлень про злочини 9 млн 669 тис. 758 (71,3%) були розглянуті й отримали своє вирішення саме на першій стадії судочинства і лише 2 млн 79 тис. 144 (15,3%) завершилися розглядом на першій стадії процесу з порушенням кримінальних справ і перенесенням провадження в наступну стадію – кримінального розслідування.

Отже, враховуючи, що на практиці переконливо доведено значущість та ефективність першої стадії кримінального процесу, вона має бути збережена й удосконалена і в новому КПК України [11, 33].

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Підюков П. Удосконалення процедури початку кримінального судочинства в контексті реформування чинного кримінально-процесуального законодавства / П. Підюков, Я. Конюшенко, Б. Устименко // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 4. – С. 16–22.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: проект: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/o/project/Criminal_Codex
4. Грошевий Ю. Актуальні проблеми кримінально-процесуальної теорії та проект КПК України / Ю. Грошевий, О. Капліна // Право України. – 2009. – № 12. – С. 209–217.
5. Тальберг Д. Г. Конспект лекцій по уголовному судопроизводству / Тальберг Д.Г. – Житомир, 1887. – 284 с.
6. Квачевский А. Об уголовном преследовании по судебным уставам 1864 года / Квачевский А. – СПб, 1866. – 312 с.
7. Неклюдов А. Руководство для мировых судей, устав уголовного судопроизводства / Неклюдов А. – СПб, 1875. – 583 с.
8. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / Фойницкий И.Я. – СПб, 1910. – Т. II. – 582 с.
9. Підюков П. Правова сутність рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності на початковому етапі кримінального судочинства / П. Підюков, Я. Конюшенко // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С. 31–38.
10. Сервецький І. В. Заяви та повідомлення громадян про злочини: правові, теоретичні та прикладні проблеми їх вирішення: моногр / Сервецький І. В., Якименко Г. В., Лісова А. Ю. – К., 2006. – 404 с.
11. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання / М. Погорецький // Право України. – 2009. – № 2. – С. 29–35.

*Петро ПІДЮКОВ,
Яна КОНЮШЕНКО*

**КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ТА ЙОГО ПЕРША СТАДІЯ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНО
ДО НАЦІОНАЛЬНОГО НОРМОТВОРЕННЯ ТА ПРОЕКТУ КПК УКРАЇНИ**

Резюме

Розглядаються сучасний стан і перспективи реформування кримінального судочинства, зокрема його першої стадії. Пропонуються правові й термінологічні новели у визначенні понять щодо нормативної регламентації стадії порушення кримінальної справи.

*Петро ПІДЮКОВ,
Яна КОНЮШЕНКО*

**УГОЛОВНОЕ СУДОПРОИЗВОДСТВО И ЕГО ПЕРВАЯ СТАДИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ В СООТВЕТСТВИИ
С НАЦИОНАЛЬНЫМ НОРМООБРАЗОВАНИЕМ И ПРОЕКТОМ УПК УКРАИНЫ**

Резюме

Рассматривается современное состояние и перспективы реформирования уголовного судопроизводства, в частности его первой стадии. Предлагаются правовые и терминологические новеллы в определении категорий нормативной регламентации стадии возбуждения уголовного дела.

*Petro PIDYUKOV,
Yana KONYUSHENKO*

**CRIMINAL COURT PROCEDURE AND ITS OPENING:
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF NATIONAL LAW-MAKING PROCESS
AND THE DRAFT OF NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE**

Summary

Current state and perspectives of criminal court procedural reforms, particularly its opening are examined in the article. The authors suggest some new legal and terminological aspects as for determination of normative regulation categories of criminal case opening.